

Editörden...

Günümüzde Kurban Uygulaması Üzerine Bazı Değerlendirmeler

Prof. Dr. Mustafa Erdem

Kelime anlamı olarak kurban, yakın olma, yakınlaşma, yaklaşma anlamlarına gelir. Dini anlamda ise, özel olarak Tanrıyla ilgili bir yakınlığı ifade eder. Bütün dinlerde nitelikleri ve uygulama biçimleri farklı olmakla birlikte kurban uygulamasına rastlanır.

Kurbanın tarihi, insanlığın tarihi kadar eskidir. Kur'an'ın bize bildirdiği kadarıyla ilk kurban Hz. Adem'in çocukları Habil ve Kabil tarafından uygulanmıştır. Ancak bunlardan Habil'inin kabul edildiği, Kabil'inin ise kabul edilmediği açıklanmıştır.¹

Tarihte kurban, kanlı ve kansız olarak uygulanmış, bazı din mensupları zaman içerisinde kanlı kurbandan kansız kurban uygulamasına geçmiştir.

Kurban dini inançlar gereği olarak, din mensuplarının Tanrı algılamalarıyla da paralellik arz etmekte, buna bağlı olarak tanrılara sunulan her şey kurban olarak nitelenebilmektedir. Bu çerçevede tanrısıyla ilişkilerini düzeltmek ya da sağlamlaştırmak isteyen din mensupları bazen, bazı hayvanları boğazlamakta, bazen putlara yiyecek türünden ikramda bulunmakta, bazen de tanrı adına insanlara bazı ikram ve ihsanlarda bulunmaktadır. Hatta tarihin belli bir kesitinde çeşitli kültürlerde insan kurbanı geleneğiyle dahi karşılaşmaktadır.

1 Bkz. Maide, 27.

İslam dünyasında Müslümanlar arasında uygulanan kurban geleneği, Hz. İbrahim ile oğlu İsmail arasında yaşanan ibretli olayın tekrarı mahiyetindedir. Buna göre oğlu İsmail'i rüyasında kurban ettiğini gören Hz. İbrahim bu konuyu oğluyla istişare eder. O da kendisinden istenilene yerine getirme konusunda ona yardımcı olacağına söz verir. Onların bu samimiyet, teslimiyet ve fedakarlığını bir koç ile ödüllendiren Yüce Allah, günümüz kurban geleneğinin de nasıl olacağını işaretini vermiştir.²

Hz. Muhammed (a.s.) Medine'ye hicret ettikten sonra her yıl kurban kesmiştir. Dolayısıyla onun bu uygulamaları, bazı mezhepler tarafından kurbanın "sünnet" olarak algılanması ve uygulanması şeklinde yorumlanmıştır. Buna mukabil Hanefi mezhebi, Kevser Suresindeki "O halde, Rabbin için namaz kıl, kurban kes"³ ayetinden hareketle kurbanın dinen vacip olduğu kanaatine ulaşmış ve bu mezhebin yayıldığı bölgelerde de kurban büyük bir samimiyet ve heyecanla uygulanmaya gelmiştir.

Kurbanın sünnet ya da vacip olarak yorumlanması, daha sonraki dönemlerde, bu ibadetin uygulanmasında bazı farklı anlayışların oluşmasına sebep olmuştur. Kurban ibadetini dinen vacip olarak anlayanların, onu zaman zaman bir farz hükmünde uygulamalarına karşılık; sünnet olarak kabul edenler, Hz. Peygamber onu her sene kesmesine rağmen, dini bir ruhsat olarak algılamış ve kurban ibadetine gereken önem verilmemiştir. Bu anlayış zamanla kurbanın fiilen ortadan kalkmasına bile zemin hazırlamıştır.

Türk toplumu, Araplara göre sonradan Müslüman olmuş ve farklı bir dil ve kültüre sahiptir. İslam'ı, dil farklılığı nedeniyle ana kaynaklarından, Kur'an, Hz. Peygamber ve hadislerden öğrenme imkanı bulamamıştır. Ancak inanma konusundaki samimiyeti onun inanç, ibadet ve muamelele ilgili hususlara bir aşk seviyesinde sahip çıkmasına, bu değerleri kendilerine ulaştıranlara da minnet ve şükran duymalarına vesile olmuştur. Her ne kadar İslam'ın temel kaynaklarının büyük çoğunluğu Müslüman Türk alimler tarafından yazılmış olsa da, Türk toplumunun büyük çoğunluğu dini bilgi ve uygulamaları din adamlarının sözlü anlatım ve fiili uygulamaları sayesinde öğrenmiştir. Bu nedenle, deyim yerinde ise, Türklerin dinin adaplarını örnek alma ve taklit etme özelliğiyle dini, asırlar ötesinden günümüze taşımışlardır. Bu durum, bireylerin din konusuna eleştirel bakış yerine ona bütünüyle sahip çıkma şeklinde olmuş, bazen de taassup seviyesine dönüşmüştür.

2 Bkz. Saffat, 101-108.

3 Bkz. Kevser, 2.

Kurban uygulaması ve bayram namazları da bu hassasiyetin bir sonucu olarak örf, adet ve gelenekler içerisinde sorgulanmadan günümüze kadar gelmiştir. Bu noktada günümüzdeki kurban uygulamalarına dini olduğu kadar, geleneksel ve örfi açıdan bakmak da mümkündür.

Günümüzde Türk toplumu büyük ölçüde geleneklerin etkin uygulanması biçiminde kurban vecibesini yerine getirmektedir. Onlar bunu mutlaka uygulanması gereken dini bir yükümlülük olarak algulamaktadır. Özellikle geleneğin devamı, evin kurbandsız kalmaması, ailenin ve çocukların Kurban bayramında başkalarının yanında boynunun bükük olması gibi gerekçelerle kurban kesilmektedir. Genellikle bir Türk insanı eğer kurban kesecek mali güce sahip değilse, borçlanarak da olsa bu görevi yerine getirme arzusu taşımaktadır.

Günümüz Türkiye'sinde kurban kesimiyle ilgili bazı farklı anlayış ve uygulamalar dikkati çekmektedir:

1. Kurban'ın Dini Hükümü

Bilindiği gibi Kurban, Kurban bayramının ilk üç günü dinen zengin sayılanlar tarafından kesilmesi vacip olan bir ibadettir. Ancak Müslüman Türk toplumu, Bayram namazları, Teravih namazları gibi, kurbanı da maksadını aşan bir titizlikle uygulamaktadır. Her ne kadar sorumluluk mevkiinde olanlar, kurbanın dini ve sosyal içeriğini unutarak kendi kurumlarının görüşü hilafına kişisel kanaatlerine göre onu sünnet olarak açıklasa da, Müslüman Türk toplumu bunu şimdilik ciddiye almamış gözükmektedir. Örf ve geleneklerin ağır baskısıyla dini hükmün etkisi, bu ibadete aşırı duyarlılığa sebep olmaktadır. Bu durumda kendisine ekonomik sebeplerle, dinen zengin sayılmayanlar kendilerine kurban kesmek vacip olmadığı halde, çeşitli sosyal ve kültürel etkenlerin baskısıyla, ya başkalarından borç alarak veya kredi kartı kullanarak kurban kesmektedir. Bu durumda şüphesiz dini bir görevi ifa etmenin manevi hazzı ile sonradan borçların ödenmesi konusunda yaşanan ekonomik sıkıntılar biri birine karışmakta ve Müslümanların bayramdan sağlamaları gereken mutluluk acı ve sıkıntılarının paylaşımına dönmektedir.

2. Kurban Kesimi

Türk toplumu büyük bir hızla şehirleşmektedir. Şehir hayatına özgü şartlar, kırsal kesimde devam ettirilen alışkanlıkların aynen uygulanmasına imkan vermemektedir.

Şehirleşmenin yoğun olmadığı zaman ve yerlerde insanlar, kesecekleri kurbanlarıyla doğrudan temas kurar, kurbanlarını kendilerini “sırat” köprüsünden cennete ulaştıran bir binit olarak kabul ederlerdi. Bu nedenle onlara ilgi, sevgi üst düzeye çıkar, ona her türlü bakım ve ihtimam gösterilir, kına yakılarak bayrama hazırlanırdı. Bayram günü aile bireylerinin tamamı, kutsal bir görevi yapmanın, Allah’ın emrini yerine getirmenin ve onun rızasını kazanmanın heyecan ve mutluluğuyla kurban etrafında toplanır, tekbirlerle dini bir görev, bir ibadet icra ederdi. Bu esnada hiç kimsenin aklına bir hayvan katliamı gelmez, hiç kimse kan görmekten rahatsızlık hissetmezdi. Tam aksine kestiği kurbanlarla Allah’a yaklaştığına kurbanın akan kanlarıyla günahlarının döküldüğüne inanırlardı.

Şehir hayatında, kırsal kesimin fiziki şartlarının olmaması, dini görevlerin icrası esnasındaki mutlulukları da insanlarımızdan uzaklaştırmış, onları kurban heyecanından mahrum hale getirmiştir. Nitekim kurbandan rahatsızlık duyanların art niyetleri, cahil Müslümanların yanlışlarıyla buluşunca, kurban Türk toplumunun hafıza, gönül ve hayatındaki güzelliklerden mahrum olarak bir formalitenin icrası şekline dönüşmüştür. Bir anlamda kurban görsel alandan, gözden uzak mekanlara, aile efradı yerine evin erkek bireylerine, sosyal hayat yerine toplumsal ve kurumsal bir faaliyet şekline dönüşmüştür.

Günümüzde özellikle büyük yerleşim yerlerinin fiziki şartlarının yetersizliği ve çevre kirliliği gibi nedenler, kurbanların şehrin dışına çıkmasına sebep olmuştur. Böylece ailenin büyük/küçük bütün fertlerinin büyük ölçüde kurbanla teması kesilmiş, insanlar bu manevi hazdan mahrum kalmıştır.

Kurban, imkanı olan ya da gücü yeten ve bu işi bilenler tarafından kesilmesi gerekirken, günümüzde büyük ölçüde, profesyonel bir faaliyete dönmekte, çiftliklerde ve modern mezbahalarda kesilmektedir. Bu alandaki gelişmeler kurban ile onu kurban eden arasındaki duygusal yakınlığı azaltırken zamanla bireylerin sipariş usulü kurban kestirmelerine dönüşecektir. Nitekim bazı kurumlar, bu durumdan faydalanarak kurbanını kesme aciziyeti bulunanlara, vekalet almak suretiyle kurbanlarını kesmekte 3-5 kilo et ile formaliteyi tamamlamaktadırlar.

3. Kurbanda Vekalet Uygulaması

İslam’ın başlangıcından günümüze kadar zaruret halinde uygulanan bu dini ruhsat, günümüzde sektörel bir hal almıştır. Çeşitli kurum, gönül-

lû kuruluş ve dernekler yaptıkları yoğun ve yaygın kampanyalarla, bu konuda büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Başlangıçta kendi kurbanını kesemeyen veya kestiği zaman değerlendiremeyenlerin imdadına bu kuruluşlar yetişmekte, bu insanların kurban kesme konusundaki manevi kazanımlarına katkı sağlamaktadırlar.

Geçmişten günümüze bilinen vekalet usulü kurban kesimi, günümüzde alışıla gelmişin dışına çıkmıştır. Önceleri bir evde kesilen ikinci kurbanlara talip olunurken şimdi mükerrer kurban kesimi için baskılar yapılmaya başlanmıştır. Çeşitli Müslüman ülkelerdeki ekonomik sıkıntılar dini birer “duygu sömürüsü” seviyesine çıkarılırken, Müslüman olmayan yerlere de kurban talebinde bulunabilmek için insani değerler öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Hatta İslam tarihinde bir örneğine rastlanılmamasına rağmen Hz. Peygamber bu duygu sömürüsüne alet edilmiş ve onun adına herkesten bir kurban bağışı istenmiştir. Bu bağlamda kurban sevgisi aşılacak, yardımlaşma duygusunu geliştirmek, paylaşma bilincini oluşturmak için küçük çocuklardan bile kurban parası toplanmaya kadar gidilmiştir. Bütün bunlar, dini bir vecibe olan kurbanın nasıl amacı dışında kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Kamuoyundaki söylentilerden hareketle, kurban konusunda geleneklerden farklı bir biçimde gelişen bu uygulamalar, kurban kesme konusundaki dini amacın dışına çıldığı hissini vermektedir. Bilindiği gibi kurbanda öncelikli esas kanın akıtılması, sonra da bu etin yakınlar, aile bireyleri ve fakirlerle paylaşılmasıdır. Böylece öz itibarıyla toplumsal sevginin, hoşgörünün, barışın sağlanması, toplumsal huzurun temini hedeflenmektedir. Kurbandaki “hikmeti teşrii” yani kurban kesilmesinin dini gereğesi de budur.

Kurbanların vekalet yoluyla kesilmesi, günümüzde kısmen zaruretlerin bir ürünü ve sonucudur. Ancak sonuçları itibarıyla zengin-fakir ve komşular arasındaki paylaşma ve kaynaşmayı etkileyen bu gelişmeler, kurbanların nerelerde ve kimlere kesildiği sorusunu akla getirmektedir. Televizyonlardaki reklam amaçlı sınırlı görüntülerin kapsam alanını aşan vekaletle toplanan kurbanların, toplumda kafaların karışmasına, bu alanlarda iyi niyetlerin kötüye kullanıldığı inancına yol açmaktadır. Zaten psikolojik baskı ve zaruretler nedeniyle teslim edilen kurban bedelleri, kurbanların kesilmeme ihtimaliyle mükelleflerin mağduriyetine de sebep olmaktadır.

Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlarla ilgili toplumu tedirgin eden bir başka husus, en iyimser şekliyle, kesilen kurbanların etlerinin nasıl değerlendirildiğidir. Vekâlet yoluyla kesmek üzere kurban parası toplananla-

nın, öncelikle Türkiye'deki piyasa şartlarını dikkate alarak aldıkları bedellerin, kurban kestirilen fakir ülkelerdekinden oldukça fazla olduğu aşikârdır. Bu durumda artan paralarla ilgili tasarruf hakkının kime ait olduğu başlı başına dini ve ahlaki bir tartışma konusu olmaktadır. Zaten zor şartlarda, Allah rızası için kurbanı bir vecibe olarak kestirmek isteyenlerin haklarının ihlali nasıl telafi edileceği ise merak konusudur.

Kurbanı vekâlet yoluyla kestirenlerin samimi uygulamaları her türlü takdirin üzerindedir. Ancak, fakir insanlar, topluluklar ve ülkeler istismar edilerek toplanan kurbanların temel amacı bu insanların açlık, kıtlık ve sefilliklerine bir nebze olsun katkı sağlamak olmalıdır. Buna karşılık göstermelik sınırlı uygulamaların dışında kalan büyük kütlelerin, iyi niyetle yaklaşılması durumunda, kestirildikten sonra tüccarlara satıldığı yönünde yaygın eleştiriler duyulmaktadır. Bu durumda kurban kestirenlerin samimi duygularının istismar edildiği, bu dini vecibenin amacı dışına çıktığı, fakir insanların yaşaya geldikleri açlık ve sefaletin hem kullanıldığı hem de onların yaşadıkları sefaleti sürdürdükleri söylenebilir.

Kurban kestirenler, iyi niyetle başkalarını vekil tayin etmek suretiyle bu yükümlülükten kurtuldukları inanç ve mutluluğunu yaşamak istemektedirler. Ancak bu konuda bazı kesimlerin, kendi kurumsal ve dini öncelikleri uyarınca, uygulamada karşılaşılan yanlışlar ve aksaklıklar, vekalet yoluyla kurban kestirenlerin bireysel sorumluluklarını ve manevi vebalden kurtulmalarını sağlamaya yetmemektedir.

4. Kurbanlık Hayvanda Aranması Gereken Nitelikler

Kurban, Hz. Peygamber'in örneğiyle birlikte Müslümanların dini hayatında asırlarca bir vecibe olarak uygulanmıştır. Buna göre koyun ve keçi bir, sığır ve deve de yedi kişiye kadar kurban edilmiştir. Aynı şekilde koyun ve keçide bir yaşında olmak veya biraz küçük olsa bile anası kadar fiziki özelliklere sahip olmak yeterli görülürken, sığırdaki iki, deveye beş yaşını bitirme şartı aranmıştır. Ülkemizin ekonomik ve coğrafi şartları gereği deve kurban uygulaması çok sınırlı olmakla birlikte sığır, koyun ve keçi yörelere göre yoğunluk oluşturmaktadır. Bu çerçevede koyun, keçi ve deve kurbanında pek problem yaşanmazken sığır kurbanının yaşı ile ilgili çeşitli şikâyet ve söylentiler toplumu rahatsız etmektedir.

Günümüzde cins itibariyle, fiziki özellikleri yeterli görülen sığırlardan bazılarının iki yaşını doldurmadığı yönündeki şikâyetler satıcı/alıcı arasında tartışmaya sebep olmaktadır. Bu konuda bilinçli ve duyarlı olma-

yan Müslümanların kurbanı bir formalite kabilinden değerlendirmelerine karşılık, bazı Müslümanların yaş konusundaki hassasiyeti haklı şikâyetlere yol açmaktadır. Zira kurban satıcılarının ticari hırs ve beklentileri kurbanda olması gereken nitelikleri görmezden gelmesine zemin hazırlamaktadır. Hatta bu konuda bazı kurban satıcılarının, duyarlı olanların endişelerini gidermek için, sığırların yaşlarının tespitine imkân veren, ön süt dişlerini söktükleri ve hayvanların iki yaşını doldurduğunu iddia ettikleri söylentileri her yıl biraz daha artmaktadır. Böylece hem hayvanlara zulmedilmekte, acı çektirilmekte hem de Müslümanlara karşı sahtekârlık suçu işlenmektedir. Bu gayri insani ahlaki ve dini endişelerin giderilmesi için Diyanet İşleri Başkanlığı, Tarım Bakanlığı ve Belediyeler arasında ortaklaşa denetim hizmetlerinin oluşturulması ve suçluların cezalandırılabilmesi için yasal yolların hazırlanması gerekmektedir.

5. Kurban Yerine Bedelinin Ödenmesi

Son yıllarda bilen/bilmeyen, kesen/kesmeyen herkesin müdahil olduğu kurban konusunda yapılan içtihatlar, yorumlar ve kişisel fetvalar dikkati çekmektedir. Bu tür davranış bozukluklarına vesile olanların yaptıkları yanlışlar ile onların bu yanlışlarını ciddiye alarak uygulayanların cehaletleri de oldukça üzücüdür. Hz. Peygamber'in Medine'de hiç ihmal etmeden kestiği kurban ile ilgili örneklik vasfı, bu konudaki tavsiyeleri, samimi Müslümanlar için yeter mesnet olmalıdır. Dolayısıyla kurbanda istenen temel unsurun Allah için kan akıtılması gereği açık bir şekilde ortadayken, kurbanı kesmeden bedelini ödeyenlerin durumu, "kraldan çok kralcı" geçinenlerin durumundan farklı değildir. Bu hayvanları rızık olarak insanlığa veren Allah'a karşı, "biz kendimiz nefsimiz için onları keseriz ama Senin için onları kesmeye kıyamıyoruz" mantığı olsa gerektir.

6. Kümes Hayvanlarının Kurban Edilmesi

İslam tarihinin bin beş yüz yıla yakın geçmişinde olmayan bir uygulamanın, günümüzde, adı, unvanı, sıfatı ne olursa olsun, bazı kişi ve çevrelerce dillendirilmesinin din ve akıl bağlamında izahı yoktur. Dini Hz. Peygamber'den daha iyi anladığını sananlar, bunu istismar edenlere bir mesnet teşkil etmekte ve Müslümanların kafasını karıştırmak için kullanmaktadırlar. Hiçbir dönemde hiçbir kümes hayvanı kurban kastıyla kesilmemiştir. Bunun mümkün olabileceğini düşünenler dini kendi nefisleri-

ne, kendilerini de moda, şöhret hırs ve insanların sahte alkışlarına kurban etmektedirler.

Günümüzde bir de kurbanı “hayvan katliamı” gibi görenler bulunmaktadır. Kendileri lüks kürkler giyerken avcılık yapanları hayvan ithamıyla suçlayan bu kesim, her türlü hayvanî gıdalarla beslenirken sadece kurban bayramında etle tanışan fakirleri kıskanmaktadırlar. Muhtemeldir ki, inançlarını ve şuur altındakileri doğrudan söylemekten çekinen bu kesimin modern dünyada Müslümanların en alt düzeyde et tüketenler olduğunu unutmamaları gerekir.

Sonuç

Kurban, Müslümanların yerine getirmek istedikleri dini bir ibadettir. Bu konuda örnek ve önderleri Hz. Muhammed'dir. Kurban Yüce Allah'ın verdiği sınırsız nimetle bir şükür, onun insanlar için takdir ettiği her şeye sabır ve teslimiyettir. Yoksa Yüce Allah'ın, ayeti kerimede belirtildiği gibi, bizim kestiğimiz kurbanlara ihtiyacı yoktur. Burada esas olan “Müslümanım” diyen kimsenin ihlâs, samimiyet, teslimiyet ve itaatidir. Bu konuda Kur'an'a saygılı olanların anlayacağı ümidiyle Hac suresinden iki ayeti kerimeyi aynen nakletmekte yarar vardır.

“Kurbanlık büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın dininin nişanelerinden kıldık. Sizin için onlarda hayır vardır. Onlar saf saf sıralanmış dururken (kurban edeceğinizde) üzerlerine Allah'ın adını anın. Yanları üzerine düşüp canları çıkınca onlardan siz de yiyin, istemeyen fakire de istemek zorunda kalan fakire de yedin. Şükredesiniz diye onları böylece sizin hizmetinize verdik. Onların etleri ve kanları asla Allah'a ulaşmaz. Fakat O'na sizin takvanız (Allah'a karşı gelmekten sakınmanız) ulaşır. Böylece onları sizin hizmetinize verdik ki, size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah'ı büyük tanıyasınız. İyilik edenleri müjdele.”⁴

Kurban, dini bir konu olması dolayısıyla herkesin ulu orta konuşması gereken değil, uzmanların verdiği bilgilerin esas alınması gereken bir konudur. Bu konu, her türlü dayatma, psikolojik baskının dışında tutulmalı ve Müslümanların bireysel hakları, dini tercihleri olarak kabul edilmelidir. Şahsiyet haklarının ve dini tercihlerinin özgürlük ve demokrasi ortamında kullanılması başkalarını rahatsız etmemelidir.

4 Hac, 36-37.